

Tarihin Işığında

İlber Ortaylı

İstanbul, Profil Kitap Yayınları, 7. Baskı 2017, 231 Sayfa, ISBN:978-975-996-187-9.

Mevlüt KAYA*

Tarihi sadece ülkelerin siyasi geçmişleri olarak görmeyen İlber Ortaylı, Türkiye'nin ve dünyanın toplumsal tarihini aydınlatırken, tarihi verilerle birlikte ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, askeri, hukuki ve edebi verilerden de yeterli derecede yararlanılması gerektiğini kabul etmektedir.

Ortaylı'nın "*Tarihin Işığında*" adlı eseri "*Röportajlar*" ve "*Makaleler*" olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, tamamı Ortaylı'nın daha önce farklı yayın organlarına vermiş olduğu röportajlardan oluşan 6 ayrı bölüm, ikinci kısımda ise bazı dergi ve gazetelerde yayınlanmış bazı makalelerinden oluşan 19 bölüm bulunmaktadır.

Türkiye'de "*halka tarihi sevdiren adam*" olarak bilinen Ortaylı, Doğu ve Batı kültürünün mukayesesini, toplumun her kesiminin anlayabileceği bir dille anlatmaktadır. Eserin genel olarak anlaşılabilirlik düzeyinin yüksek olması Ortaylı'nın bu özelliğine endekslidir.

Eserin "*Röportajlar*" adlı ilk kısmının 1. bölümünde (s. 13-27) "*Osmanlı ve Roma*" başlığı altında, alışılmışın dışında cümleler kuran Ortaylı, Osmanlı'ya yönelik Türkiye'de yaygın olan bazı iddiaları akılcı cevaplarıyla çürütmektedir:

---

* Okutman, GRÜ Eynesil Kamil Nalbant Meslek Yüksekokulu, mevlut.kaya@giresun.edu.tr

“Osmanlı'nın yüksek kültürünü reddederek özgün ve yeni bir kültür yaratamazsınız... Osmanlı padişahları, yıllarca, haremde cariyelerle gönül eğleyerek mi günlerini geçirdiler? Şayet öyleyse, bu devlet 600 yıl nasıl yaşadı? Öyle değilse bu fikir bizim kafamıza kimler tarafından niçin sokuldu?”

Eserin 2. bölümünde “Batıda kitlelerin gittikçe basitleştirilip bayağılaştırıldığını” dile getiren Ortaylı burada, siyaset bir kenara bırakıldığında Türkiye'nin bugüne kadarki en büyük sorununun “çevre sorunu” olduğunu; enerji kaynaklarını geliştirmeye çalışırken çevreyi çok tahrip ettiğini ifade etmiştir (s. 31-36).

“Yıkılmadık Ama Tadımız Kaçtı” başlıklı 3. bölümde ise Ortaylı, “Türkiye'nin yaşamak için girmek zorunda olduğu ittifaklar vardır” diyerek 1940'lardaki İnönü dönemini “içine kapalılık” yönüyle eleştirmiştir (s. 39-45).

4. Bölümde (s. 49-57) Osmanlı mirasını reddetmenin temelinde tarih bilmezliğin yattığını, 5. bölümde “Türkiye” adını hâkim etnik grubun kendisinin değil, yabancıların verdiği ve “Türkiyeli” tabirinin mantıkla bağdaşmadığını ifade etmiştir (s. 61-64). 6. Bölümde ise “Osmanlı Dış Politikası” başlığı altında, coğrafya itibarıyla bir “Balkan İmparatorluğu” olarak kurulmuş Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasına giren ikinci İslam kuvveti olduğunun altını çizmiştir (s. 67-83).

Eserin “Makaleler” adlı ikinci kısmının ilk bölümünde “Küçük Burjuvacıklar” başlığı altında, Türkiye'de “burjuva” tabir edilen kitleyi; okumayan, toplumun ve kendisinin farkında olmayan, gayriobjektif, “hiçbir uğraş vermeden pembe hayalleri olan bir yığın” olarak değerlendirmiş ve eleştirmiştir (s. 89-91). 2. Bölümde, merhum dostu araştırmacı-yazar Nesim Benbanaste'i ve onun araştırmacı kişiliğini anlatarak konuya giren Ortaylı, toplumun tarih bilgisinin yetersizliğini, tarihin toplumsal işlevini ve toplum için gerekliliğini vurgulamıştır (s. 95-96).

3. Bölümde tarihi İstanbul evlerini ve şehir tarihi açısından bu meskenlerin önemini vurgulayan Ortaylı, tarih boyunca yangın ve yıkımlara maruz kalan ahşap yapıları anlatmıştır. Ayrıca Tarlabası, Dolaptepe, Maçka caddesi ve Üsküdar gibi önemli yerleşim yerlerine de değinmiştir (s. 99-104).

İkinci kısmın 4. Bölümünde “Ermeni soykırımı” iddialarına açık bir şekilde, tarihi verilere ve tarihin mantığına uygun cevaplar vermektedir: “1915 Ermeni Tehciri, ihtimal dâhilindeki bir isyana karşı düşünülmüş bir tedbir değildir. 1915'teki zorunlu göç kararı, fiilen ortaya çıkan isyan ve düşman ordusuyla işbirliğine karşı alınan ve günün şartları içinde kaçınılmaz olan bir karardır.” (s. 107).

Ortaylı, “soykırım” (genocide) kavramının da üzerinde durmuş, bunun İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'da Ermeni olayları için sıkça kullanıldığına dikkat çekmiştir. Ortaylı'ya göre bu durumun nedeni şudur: “Yahudi soykırımının ağır suçluluğunu taşıyan Alman-Fransız çevreleri ve Macarlar gibi kavimler, özgün suçlarını yayıp paylaşacak tarihi ortaklar arıyorlar” (s. 111-115).

5. Bölümde Sarıkamış Harekâtı'nı anlatan Ortaylı, harekâtı “strateji yanlışı ve politika faciası” olarak değerlendirmiştir (s. 119-121). 6. Bölümde “Latife Uşaklıgil Hanım'ın Mektupları” başlığı altında, mektupların tarihi aydınlatmada çok önemli veriler olduğunu belirtmiştir. Türkiye'deki “edebiyat ve

bilhassa devlet adamlarının hatıratı ise özellikle samimiyetsizdir” diyen Ortaylı mektuplar içinse şöyle demektedir: *“Hiç kuşkusuz, sadece muhatabına hitap eden mektuplar daha samimidir; çünkü kitleyi hedefleyerek kaleme alınmamıştır...”* (s. 125-128).

Eserin 7. bölümünde Türkiye’de göç hareketlerini tarihsel ve toplumsal perspektifle değerlendiren Ortaylı, tarım sektöründen uzaklaşmanın getireceği zararları anlatmaya çalışmakta ve bu duruma karşı önlem alınmasını önermektedir. Ortaylı’nın konuya dair verdiği örneklerden biri şöyledir: *“Köylerin çözülüp şehirlere yığılmasını Britanya Adası çok pahalıya ödedi...”* (s. 131-134).

8. Bölümde *“Ağustos Ayının Tarihi Önemi”* başlığıyla, Türk tarihinde Ağustos ayına tesadüf eden savaşları ve dönüm noktası sayılabilecek önemli gelişmeleri özetlemiştir (s. 137-140). 9. Bölümde ise *“Din ve Devlet”* konusunu işleyen Ortaylı, yaygın kabul gören bazı fikirlere karşı bir tespitte bulunmuş, daha sonra konuyu açmıştır: *“Dünyada hiçbir doğru dürüst devlet yoktur ki dini kontrol etmesin. Bunun demokratik gelişmemişlik düzeyiyle de ilgisi yoktur. Büyük dinlerin yapısı ve ananesi böyledir...”* (s. 143-146).

10. Bölümde *“Katolik inancının kan kaybettiğini”* ve yakın zamanlara dek Katolik tarih anlayışı Avrupa dünyasının zihnini meşgul etmiş olsa da şimdi ona tepki mahiyetinde fikirlerin revaçta olduğunu bildirmiştir (s. 149-153).

11. Bölümde, birbirinin devamı olan, *“İstanbul Geçmişte Nasıl Yönetilirdi?”* başlıklı iki ayrı yazı yer almaktadır. Ortaylı bu bölümde, şehrin hem Bizans hem de Osmanlı dönemlerinde benzer bir teşkilatlanma ile yönetildiği, bu iki devletin memurlarının halef selef gibi olduklarını belirtmiştir. Ayrıca şehirde görev yapan kadıların geniş sorumluluk alanlarına değinmiş, bilinenden daha fazla görevi olduğuna dikkat çekmiştir (s. 157-163).

12. Bölümde iki ayrı başlık altında *“Osmanlı Padişahı (1-2)”* ele alınmıştır. Ortaylı burada, padişahların birçok meslek ve meziyetlerini, hanedanın evlenme gelenekleri, sultan ve halifelik unvanını, veraset sistemini değerlendirmiştir (s. 167-174).

Eserin 13. bölümünde Kurtuluş Savaşı’nı nihai hedefine ulaştıran İzmir’in kurtuluş günü (9 Eylül 1922) ele alınmış, Türk zaferi *“silinmez olarak yakın tarihe kazındı”* şeklinde değerlendirilmiştir (s. 177-180).

14. Bölümde *“Laikliğe Giden Anayasal Süreç”* başlığıyla 1921, 1924 Anayasaları ele alınmıştır. Ortaylı’ya göre, 1937’deki yasa değişikliğiyle anayasaya laikliğin hüküm olarak girmesinden önce laiklik nitelik olarak edinilmişti: *“... 1926’da İsviçre menşeli Medeni Kanun’un kabulü ile somutlaşan rejim; 1928 yılında ilk önce telaffuz edilmese de laik niteliğini edindi.”* (s. 183-187).

15. bölüm, *“Türkiye’de Vatandaşlık Kültürü”* adlı, birbirinin devamı olan üç başlıktan oluşmaktadır. Ortaylı’nın belirttiğine göre; Tanzimat’tan sonra Türkiye’de ve diğer İslam ülkelerinde gerçekleşen batılılaşma hareketleri, Batı’dan alınan idari ve ceza hukukları, mahkeme sisteminin değişmesi Türk toplumunda ve İslam dünyasında yeni bir dönem açmıştır. Ortaylı, Türkiye’de vatandaşlık kültürünün

en noksan tarafının “kanuniyet” olduğunu vurgulamış, şöyle devam etmiştir: “ ...Burada sadece meşruiyet veya yasal olma durumunu tartışmıyoruz; yönetimin ve toplumun kanunları benimseme niteliği ve kabiliyeti üzerinde duruyoruz.” (s. 191-201).

Eserde, ilk ana kısmın 4. bölümünün bir parçası niteliğinde olan ve 25.04.2008 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanmış olan “Türkiye’nin Adı” başlıklı yazı, eserin ikinci ana kısmının 16. bölümünü oluşturmuştur. İki ana kısımda aynı konuya ayrı ayrı yer verilmesinin nedeni de kitabın röportajlar ve makaleler olmak üzere iki kısımdan oluşmasıdır. Yani, röportajlarla makaleler ayrı kısımlardadır ve konu aynı olsa da ayrı biçimde esere konulmuştur (s. 205-208).

12. Bölümde “Osmanlı Padişahı” verildiği gibi, 17. bölümde de “Osmanlı Sadrazamları” konusu işlenmiştir. Bu kısımda sadrazamlarla ilgili bazı “aydın” çevrelerin bildikleri ve aktardıkları yanlış bilgiler Ortaylı tarafından eleştirilmiştir:

“Osmanlı sadrazamları üzerinde bizim yarı aydın çevrelerimizde çok farklı değerlendirmeler dolaşır. Bunlardan bir tanesi sadrazamların padişahın emir kulu olduğu ve yolsuzluk yaptığıdır. Şu kadarını söyleyelim, başbakansız hükümdar olmaz. Ne 14. Louis ’yi ne Kraliçe I. Elizabeth ’i hele Victoria ’yı ne de büyük Napolyon ’u başbakansız düşünebilirsiniz.” (s. 212).

Ortaylı, konuyla ilgili olarak bazı örnekler vermiş; Fatih Sultan Mehmet’in ve Kanuni’nin de vezirleriyle “var olduğunu” belirtmiştir. Askeri bir toplumda her şeyden önemli olanın askeri masraflar olduğunu ve Türkiye tüketimi devlet adamı lüksünü 1980’lerden sonra tanıdığını ifade etmiştir (s. 211-215).

18. Bölümde, 14. bölümdeki konuyla benzer olarak; “1924’ten 1961’e Anayasa Serüvenimiz” başlığı altında, anasal geleneği, anayasaların dil ve üslubunu, anayasa sözcüğünün yakın tarihteki “Kanuni Esasi” söyleminden evirilişini ele almıştır. 14. Bölümde yoğun olarak laiklik üzerinde durmuş olan Ortaylı, bu bölümde iktidar, muhalefet ve demokrasi kavramlarını ele almıştır (s. 219-223). Eserin 19. ve son bölümünde ise 1924 ve 1921 Anayasalarının siyasi, sosyal ve hukuki açıdan kısaca ele alındığı bir gazete yazısı yer almaktadır. Bu yazılar Milliyet gazetesinde 21.10.2007-28.10.2007 tarihlerinde bir hafta aralıkla yayınlanmış birbirinin devamı olan yazılardır (s. 227-231).